

Галина Білик

ІДЕАЛЬНІ КНИГИ ВОЛОДИМИРА КОСТЮКА

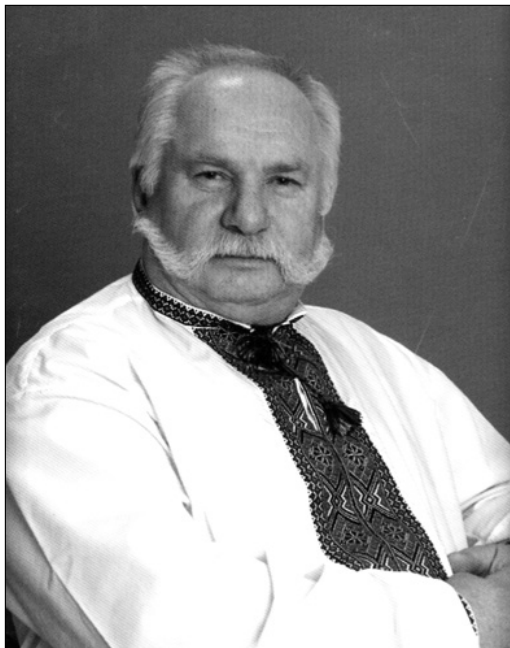
З і стрімким розвитком цифрових технологій не раз натикаємося на питання про майбутнє друкованих видань і власне книг: чи мають вони перспективу, чи витримає стандартний паперовий формат конкуренцію з електронним? Дивовижні шедеври, народжені творчою співпрацею митця Володимира Костюка й видавництва «КВІЦ» і «Майстерня книги», «Майстер книг» одночасно пересвідчують: книзі не просто БУТИ, а вона, спираючись на сучасний науково-технічний прогрес і смак та віртуозність її «зодчих», спроможна стати взірцем мистецтва й нести нам величезну насолоду, дарувати і знання, й емоції, і невичерпне естетичне враження. Безсумнівно, в Україні є великий потенціал до такого книговиробництва, і заснований він не лише на сучасних здобутках НТР, але й на вітчизняній віковій традиції краснопису та друку, на давніх поліграфічних установках щодо створення «продукту» для душі, оздобу повсякдення, культурного скарбу.

Гортаємо сторінки ошатних видань Володимира Костюка, в котрих усе збалансоване – і зміст, і форма, і духовна енергетика, яка особливо пильно сьогодні стоїть на сторожі українського буття, репрезентує найкраще в нашій нації, підтверджує самобутність і монолітність нашого народу, який пройшов палюче горнило своєї тисячолітньої історії.

Ось чотирикнижжя гадяцького циклу, приурочене малій батьківщині автора і створене під грифом її відродження. Зазначимо, що народився Володимир Степанович Костюк на Полтавщині в історичному козацькому містечку Гадячі 27 червня 1955 року. 1972 року закінчив Гадяцьку серед-

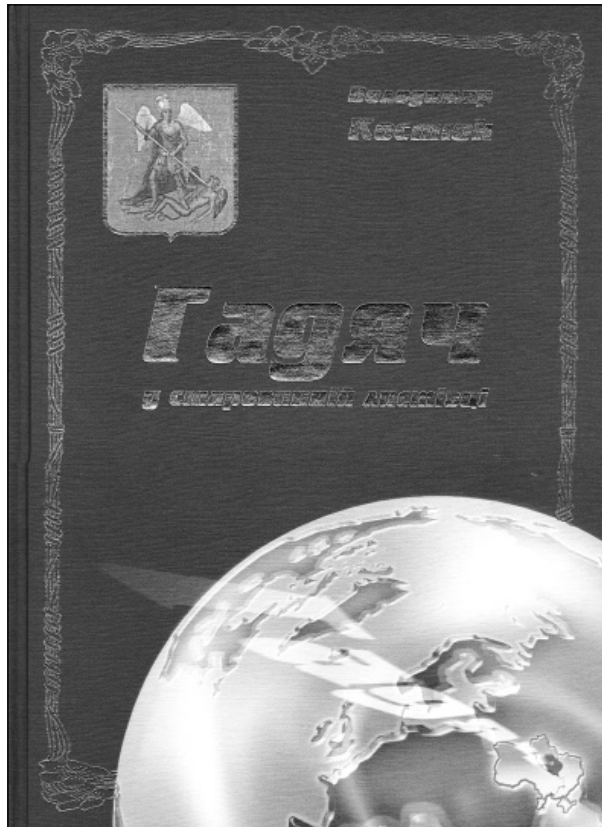
ню школу № 1, а 1977-го – режисерський факультет Гадяцького культурно-освітнього училища імені І. П. Котляревського. Подальшу освіту здобував на акторському факультеті Київського державного театрального інституту імені І. К. Карпенка-Карого, а з отриманням диплома – 1981 року – почав працювати актором кіностудії імені Олександра Довженка. Життя, крім творчої долі, дарувало йому ще і пристрасть колекціонера українських старожитностей, талант краєзнавця, проникливість дослідника, ініціативність і наполегливість громадського діяча, активне членство в Національних спілках кінематографістів та краєзнавців України. А також – важливу місію: очолити фундацію «Гадяч – гетьманська столиця».

Перша книга циклу – «Гадяч у старовинній листівці» (2007) – ілюстроване видання, в якому висвітлені «архітектура, побут жителів і пейзажі міста Гадяча Полтавської губернії кінця XIX – початку XX століття з коротким історичним описом подій, що безпосередньо пов'язані з історією міста Гадяча» [1, с. 2]. Володимир Костюк презентує в ньому листівки й історичні матеріали із власної колекції й адресує його колекціонерам, краєзнавцям, митцям, музейникам, науковцям, а також усім небайдужим до історії та культури колишнього полкового міста. «Скільки себе пам'ятаю, – зауважує автор у вступному слові, – був колекціонером, і до рук потрапляли різні документи, фотографії, листівки, газети, де згадувалося про Гадяч. За тридцять років зібралось чимало матеріалів. Однак справжньою несподіванкою стало те, що мій давній товариш, мистецтвознавець і відомий колекціонер старожитностей

Володимир Костюк – краєзнавець, колекціонер, митець. Фото

Володимир Сова, допоміг мені придбати фотоархів відомого художника і фотографа Сергія Іларіоновича Каташова. Вивчаючи та опрацьовуючи масу документів, світлин, листів, спогадів, я зрозумів, що моїм маленьким пам'ятником рідному місту може стати книжка – фотоісторія Гадяча кінця XIX – початку XX століття. Таким чином я зможу віддати шану своїй малій Батьківщині, донісши до на-

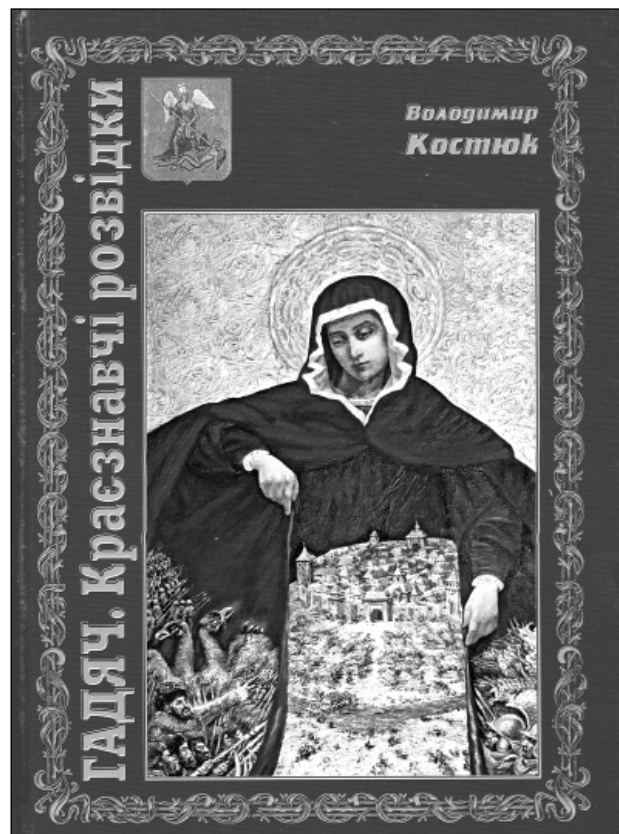

щадків зібраний безцінний матеріал» [1, с. 10–11]. А відтак краєзнавець-патріот запрошує земляків і всіх зацікавлених у «подорож містом із фото столітньої давності». Метою своєї праці він бачить пробудження історичної пам'яті й національної самосвідомості краян, ідейне згуртування їх для поступу й відновлення давньої слави Гадяча.

Відкриває книгу посвята («Рідному місту присвячую») та герб міста Гадяча [1, с. 3] – на червоному щиті світлий воїн, що перемагає демона, згодом конкретизований як архистратиг Михаїл, котрий «простромлює золотим списом чорного диявола» [1, с. 62]. Після короткої довідки про автора вміщено живописний літературний опис гадяцького краєвиду, здійснений колись Оленою Пчілкою, та яскравий пейзаж місцевого художника Михайла Позивайла, змальований із гадяцьких пагорбів. Добірка чорно-білих світлин репрезентує гадяцьку вітальну листівку, забудову центра міста, як-от земську управу, банк, аптеку, торгові будинки, гімназії, Соборну площу і ярмарки на ній, а ще залізничний вокзал, перший гадяцький потяг. Також на

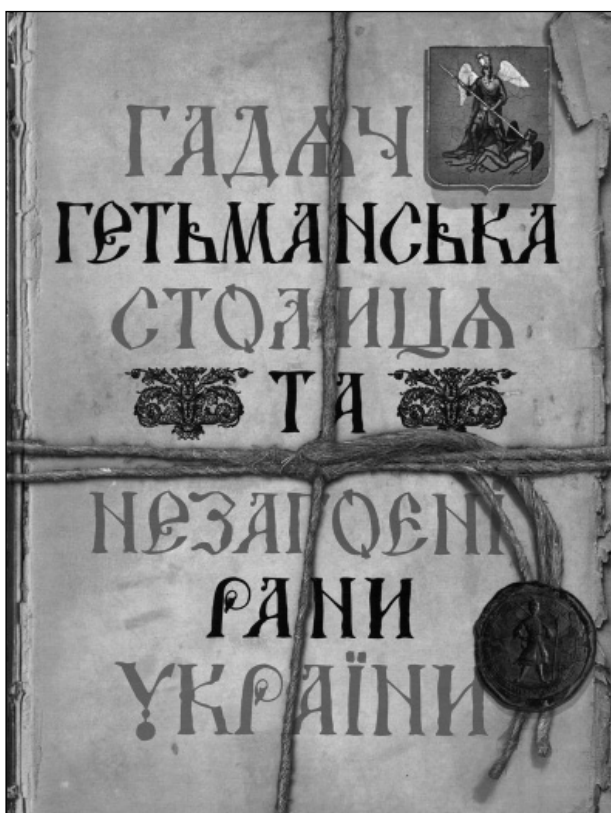
давніх фото є культові споруди, здебільшого зруйновані згодом за радянської влади, – Святоуспенський собор, Преображенська, Петропавлівська, Михайлівська церкви, синагога. Зображено вулиці, кутки, околиці й урочища давнього Гадяча – Галочку, Гончарівку, Драгоманову гору, Заяр, Підварок, Поділ, типові хати містян і дачі заможних людей у Зеленому Гаю, річки Псьол і Грунь, водяні млини поблизу них, водовозів, рибалок, візників тощо. Фотодокументальний ряд вдало доповнюють старі вклейки-карти, два пізнавальні нариси – «Історія поштової листівки» та «Історія краю», список бібліографічних джерел, що в цілісному сприйнятті забезпечують ґрунтовне засвоєння значного масиву інформації та формування відчуття глибинної прив'язаності до описуваної території.

Уже в першій книзі про Гадяч було анонсовано другу – про його жителів. Володимир Костюк запросив усіх охочих краян інформаційно долучитися до цього проекту, зокрема надаючи наявний у них маловідомий історичний фотоматеріал. Упродовж певного часу задумане видання старанно напруцьовувалося і зрештою побачило світ 2010 року під назвою «Гадяч. Краєзнавчі розвідки». Традиційно відкривають книгу герб і присвята; далі по-

дано коротку авторську передмову й кілька нарисів про колонізацію Гадяцького краю, походження назв Гадяч, Псьол, Грунь, про сутність і специфіку краєзнавчого пошуку, роль листівок і світлин у його здійсненні, про План міста Гадяча як джерело

історичних пошукувань тощо. Доповнюють виклад розлогий список тематичної літератури, задіяної в дослідженні, та додатки – Подвірний план Гадяча 1760-х років (авторства поручика Петра Кулябки; друкується вперше) і фото двох старовинних змійовиків, знайдених у Гадячі під час земляних робіт. Не зраджуючи своєму колекціонерському захопленню, Володимир Костюк долучає в цю книгу (як продовження попередньої) 62 світлини гадяцької тематики, з-поміж яких багато зображень річкових пейзажів, урочищ, церков, житлових помешкань та різних господарських епізодів із життя містян. І оскільки земляки щедро відгукнулися на його запрошення до співпраці, збільшивши за півроку архів дослідника мало не вдвічі, то деякі із представлених у книзі світлин мають відповідну паспортизацію стосовно джерела-власника.

Метою своїх розвідок науковець бачить, поряд із прищепленням одноплемінникам патріотичних почуттів через пізнання історії та культури рідного краю, – боротьбу із кремлівськими фальсифікаціями української минувшини, на які «радянсько-більшовицька влада як спадкоємниця московської» десятиліттями виділяла шалені кошти, змальовуючи українців «малоросами і зрадниками, тавруючи їх націоналістами лише за те, що вони прагнули служити своїй нації, а не прислуговувати, як більшовики, іншій державі» [6, с. 3]. Такі й подібні розмисли автора спонукають читачів книги більш активно вибиратись із зони життя-абсурду, адже акцентують надзвичайно

актуальні сьгодні тези, бо ж і справді, «як могло трапитися, що майже п'ятдесятимільйонний народ змушують забувати свою історію, традиції, звичаї, прагнуть відібрати [в нього] материнську мову та знищують [його] національну свідомість» [6, с. 3]. Володимир Костюк українець нетерпимий до усіляких «мазайлів»-перекинчиків, українофобів-торговців честю й мораллю, «заробітчанин» на крові. Нам імпує його твердження про те, що «краєзнавці повинні бути на рівні нації, котра мислить і прагне до знань» [6, с. 29] – із цієї основи, вважаємо, мусить стартувати сьгодні українська наука, освіта, культура в цілому.

Визнаючи, що історія Гадяча, як і всієї України, – «це історія суперечностей, піднесення та занепаду, поразок і перемог», Володимир Костюк усе ж хоче максимально наблизитися до її автентичної версії, представити події минулого на документально вивірених доказовій базі, без «білих плям» і зумисних перекручень. Своім найбільш бажаним союзником у цій справі краєзнавець бачить молоде покоління, яке мусить узятися і до правдивого відтворення історії, і до гідного творення сьгодення. Відтак як послання передусім допитливій юні сприймаються епіграфи до завершених текстових компонентів видання – афоризми відомих діячів, власні умовиводи дослідника, цитати із праць учених: «Сфальсифікувати історію можливо, однак переробити – ніколи», «Хто не пам'ятає минулого – той приречений пережити його знову. Дж. Сантаяна», «Великий патріотизм українця починається з любові до своєї малої батьківщини, і та любов випещує той патріотизм», «Краєзнавство – це і наука, і мистецтво донесення до широкого загалу особливостей історичного процесу. Неможливо переоцінити виховну роль і моральну віддачу краєзнавства, адже це реальний інструмент концентрації суспільної енергії навколо пріоритетних завдань збереження історико-культурної спадщини та довкілля. П. Т. Тронько».

Володимир Костюк розбудовує текстовий виклад у науково-популярному ключі, в такий спосіб стаючи доступним широкій реципієнтській аудиторії, яку він буквально зачаровує своєю пошуковою заповзятливістю і манерою витлумачення фактів, намаганням якомога точніше виписати подію чи явище, інколи наводячи задля цього й по кілька версій пояснення. Для автора важливо, щоб і його читач розмислював, уступав у дискусію, прагнув виробити власну позицію щодо зацентрованих тез чи гіпотез, дошукувався істини.

Третя книга циклу – «Гадяч – Гетьманська столиця та незагоєні рани України» (2013) – вражає передусім концептуальним підходом до її оформлення. Це стилізація під давній рукопис, виконана зусиллями талановитого художника Костянтина Сачека: вишукана оправа, що нагадує стос аркушів козацького літопису, скріплений печаткою; «по-

жовклі» від часу сторінки; у тему їм заголовкові шрифти й інші поліграфічні деталі. Вагоме змістове навантаження несуть уже форзаці і початкові аркуші книги: бачимо малюнок звергнутої «корони» й поетичні рядки Тараса Шевченка, котрі виконують роль епіграфа до видання – «Що діялось в Україні, / За що погибала, / За що слава козацькая / На всім світі стала!» Далі, як це примітно для стародруків, вміщуються герб (Гадяча), присвята, передмова. «Присвячую землякам, що брали участь у боротьбі за незалежність нашої Держави в часи Гетьманщини, та з нагоди 350-річчя перенесення столиці Лівобережної України в Гадяч», – пише автор Володимир Костюк. Анотація увиразнює його наміри щодо тематичного наповнення книги: «Історія життя міста та його жителів, які пройшли крізь пекло випробувань, жахи загарбницьких війн, у яких хоч і не перемогли, але вижили. Як і мільйони українців, гадячани мріяли про волю, боролись за неї, а опинилися разом зі всією Україною в колоніальному кріпацтві. Постійне перебування у вирі визвольних змагань допомогло їм вижити в цьому складному, не завжди зрозумілому і водночас прекрасному світі...» [5, с. 2].

Перед тим, як заглибитися в читання, прагнеш цю книгу погортати. Після вступного слова вміщено два розділи – «Гадяч за польської доби», «Гадяч у часи Гетьманщини», щедро оздоблені світлинами й документальними ілюстраціями – текстами, переліками, картами. Особливий інтерес викликає ретельно (на 121 позицію) укладений список використаної літератури, а це фактично вся найцінніша на сьогодні історично-краєзнавча бібліографія – від книжкових і періодичних видань XIX століття до найновіших праць сучасних українських і, зокрема, полтавських дослідників минувшини нашого краю. Завершує видання чергове «Доповнення до книги Гадяч у стародавній листівці» – дев'ять фотофактів: вітальна поштівка Гадяча та види міста з Масюкової гори, Підварок, урочище Галочка, річка Псьол, Заяр, вулиця на Гончарівці.

У розлогодному передньому слові «Український погляд на краєзнавство та історичну науку без українофобства і фальшувань» Володимир Костюк щиро зізнається в любові до колиски його життя Гадяча – «одного з наймальовничіших куточків України», «безцінного національного скарбу», «міста-музею, заповідника» та ще й колишньої гетьманської столиці [5, с. 3]. Узаконення українською владою високого історичного статусу Гадяча дослідник наполегливо домагається, підпорядковуючи цьому прагненню і свої краєзнавчі розвідки. Водночас його турбує помітне зубожіння рідних земель, яке, з одного боку, посилює руйнування історичних пам'яток, а з другого – не сприяє вибудуванню патріотичного форпосту, який би розвінчував старі імперські міфи-перебріхувачі історії України. «Нам потрібна така історія, – наголошує

автор, – де б історичний матеріал було подано за подіями і фактажем, без прикрас і фальшувань, де немає правила: хто за нас – хороший, а хто проти нас – поганий» [5, с. 5]. У своїй книзі він наводить «понад тридцять ознак значущості міста, якими гадячани можуть пишатися і завдяки яким Гадяч знають у світі» [5, с. 5]. Допомагають у непростих пошуках науковцеві оптимізм, віра в краще, «у вищу справедливість, у те, що добро перемагає зло, у взаємну безкорисливу допомогу та підтримку, у благородство душі» [5, с. 5]. І хоч життя пересвідчує, що ідеалісти, як аналізований нами шановний автор, на жаль, першими гинуть на барикадах, – вони прочиняють двері іншим, виводять їх із пільми на світло Боже. Тільки духовне самовдосконалення й історична пам'ять, переконаний Володимир Костюк, допоможуть нас стати гідними своїх героїв. Дискурс, у якому краєзнавець розгортає свої студії та міркування, є виразно антимосковський, антиімперський, далекий від марксистської ідеології та методології. Надзвичайно актуально прочитуються, приміром, такі прогностично-застережливі рядки дослідника, виголошені напередодні чергової брутальної атаки східного сусіда на нашу державу: «До сьогодні триває в Україні <...> розбрат: одні прагнуть незалежності, державності, європейського вибору, а прокомуністичні „руско-язичники“, „донецькіє“ – до московського „раю“, чи „рейху“, у кремлівський хлів під назвою „Руський мір“, де українцям світить лише новітнє кріпацтво...» [5, с. 7]. І далі – «...можливо, для українців чужинська російська мова і є першопричиною раку душі, злоякісною пухлиною для мрій про нормальне майбутнє?» [5, с. 12]. Лише спільне бажання розбудувати незалежну Україну (без приватно-корисливих політичних маніпуляцій!) дає нам шанс на повноцінне державне пробування.

Своєрідною зав'язкою в книзі є таке твердження її автора: «Досліджуючи історію Гадяцького краю, я зрозумів, що вся вона вкрита білими плямами, а деякі події шито білими нитками, і що обмежена кількість оригінального історичного матеріалу та [непростий] доступ до нього створили в дослідників хибне уявлення про наше місто» [5, с. 11]. У цій розвідці задумано об'єктивно висвітлити історію Гадяча «від початку закладення на старому городищі нового міста і до ліквідації Гетьманщини, коли Україну зробили колонією Російської імперії» [5, с. 13]. Краєзнавець наголошує, що «зрозуміла, доступна, переконлива і цікава» «розповідь про рідний край» «формує обґрунтоване почуття гордості за свою Батьківщину» [5, с. 14], а це є важливою умовою для вироблення в людини почуття патріотизму.

Відтак у першому розділі своєї праці Володимир Костюк з'ясовує, яким було життя Гадяча «за польської доби»: згадує «польського магната, власника найбільшого та найприбутковішого в Ки-

ївському воеводстві Переяславського староства, брацлавського воеводу Лукаша Жулкевського» як такого, що зніціював соціально-економічне відродження краю [5, с. 15]; пише про внесок королівського уряду Речі Посполитої – безпосередньо коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського – в розбудову місцевої промисловості, передусім селітроваріння, відкриття ним ремісничих цехів, активне протегування зведенню фортець, слобод, картографуванню місцевості тощо; висвітлює низку козацьких повстань 1630-х років проти покатоличення населення й колонізації краю, міграційні процеси українців до Московського царства, а також змагання Станіслава Конєцпольського та Яреми Вишневецького за володіння Гадячем і довколишніми землями. Важливим є авторове наголошення на тому, що саме за польської доби в Гадячі було зведено першу церкву – на пошану архистратига Михаїла: це, «очевидно, відіграло значну роль для подальшого розміщення на печатках гадяцьких урядовців цього архангела, який згодом перенесли і на герб міста» [5, с. 25].

Другий, значно об'ємніший, розділ книги висвітлює побутування Гадяча за часів Гетьманщини – впродовж 130 років від середини XVII століття. За твердим переконанням Володимира Костюка, його рідне місто стояло тоді «якщо не на самому перехресті доленосних для України подій, то дуже близько від того місця, де розгорталися події Гетьманщини» [5, с. 26]. Одним з аргументів тут послугує той факт, що власник Гадяча коронний хорунжий Олександр Конєцпольський підтримав чигиринського підстаросту Данієля Чаплинського в його кривдах тоді ще чигиринському сотникові Богдану Хмельницькому та його родині (1646–1647), що, зрештою, послуговувало поштовхом до національно-визвольного руху під проводом новообраного гетьмана Війська Запорозького, розпочатого 1648 року. Краєзнавець із великою увагою випишує історію створення козацьких полків на Полтавщині, формування сотень Гадяцького полку, наводить витяг із «Реєстру усього Війська Запорозького після Зборівського договору з королем польським Яном Казимиром, складеного 1649 року жовтня 16 дня», де прописані дві гадяцькі сотні (сотники – Іван Богодун і Павло Макаренко) у складі Полтавського полку. Він майстерно оживлює перед читачем реалії тих героїчно-трагічних воєнних років, говорить про військові чини, обов'язки, реформи, розповідає про переможні битви й гіркі поразки та втрати, виводить постаті мужніх козацьких ватажків. Цікавими є свідчення про принаймні три відвідання Гадяча Богданом Хмельницьким: у червні 1650, 1653 («зустрівся з московськими посланцями, де провів переговори щодо підготовки й проведення офіційного акту приєднання України до Московського царства» [5, с. 36]), 1656 років; про злочинне присвоєння і

чиничне васальне «пожалування» царем Олексієм (грамота від 24 березня 1654 року) гетьманові та його нащадкам у довічне володіння міста Гадяча, сіл Вельбівки, Свинарного, Лютецьки, Будищ, Плішивця, Книшівки, Поділок, Капустинець, Сергіївки, Красної Луки, Липової долини, Крутьків, Млинів. Особливим боєм для автора є спотворена московитами Переяславська угода, яка надовго перетворила українців у рабів сусіда-деспота. Науковець мовить про загарбницьку, нелюдську політику колонізаторів, про розпалювані Москвою чвари в козацько-старшинському середовищі, про гетьманів-наступників Богдана Хмельницького, зокрема Івана Брюховецького, який і зробив Гадяч столицею Лівобережної України (1663–1668, фактично до 1670-го року), про визвольно-об'єднавчі прагнення Петра Дорошенка тощо. Паралельно – на фоні воєнно-політичних змагань – краєзнавець указує на тодішні доволі значущі кроки в культурно-адміністративній та господарсько-інфраструктурній розбудові міста: зведення нових храмів, вироблення атрибутики – герба, печатки, прапора, розвиток системи урядування, торгівлі. Зрештою він виводить на історичну сцену гетьмана Івана Мазепу, зауважує, що той неодноразово перебував у Гадячі – «одній з гетьманських резиденцій, де знаходилися великі склади господарського та армійського призначення» [5, с. 79], а саме в серпні 1687, лютому 1688 і 1690, серпні 1692, жовтні 1697, травні 1698, вересні 1703, жовтні-листопаді 1708 року. Тут гідний стерничий України видавав універсали, обговорював воєнну стратегію й укладав домовленості, виношував культурницько-просвітницькі проекти, рятував населення від природних катаклізмів та хвороб тощо. «Як меценат, – пише Володимир Костюк, – І. Мазепа залишив з усіх гетьманів найбільший слід у розбудові держави. Після нього і гетьмани, і козацька старшина, беручи з московитів приклад, дедалі менше проявляли меценатство, а все більше переймалися своїми статками та прибутками» [5, с. 80]. Відомо, що і сам автор книги слідує благодійницькій традиції славного гетьмана, намагаючись у такий спосіб сприяти піднесенню рівня духовності краян, понад 300 років тому важко підірваному «полтавською трагедією».

Читач віднайде в книзі й чимало іншої цікавої інформації, опертої на документи, вдало доповненої ілюстративним матеріалом – репродукціями картин, старими фото, списками, зокрема «Переліком гадячан, які вчилися в Києво-Могилянській академії, створили славу своїй державі та були причетні до величної історії краю» [5, с. 134–137]. Про долі багатьох із них Володимир Костюк розповідає в цій праці детально. Знову супроводжує основний текст видання доповнення до першої книги «Гадяч у старовинній листівці», в якому наразі подибуємо тематичну вітальну поштівку й вісім фотовидів на

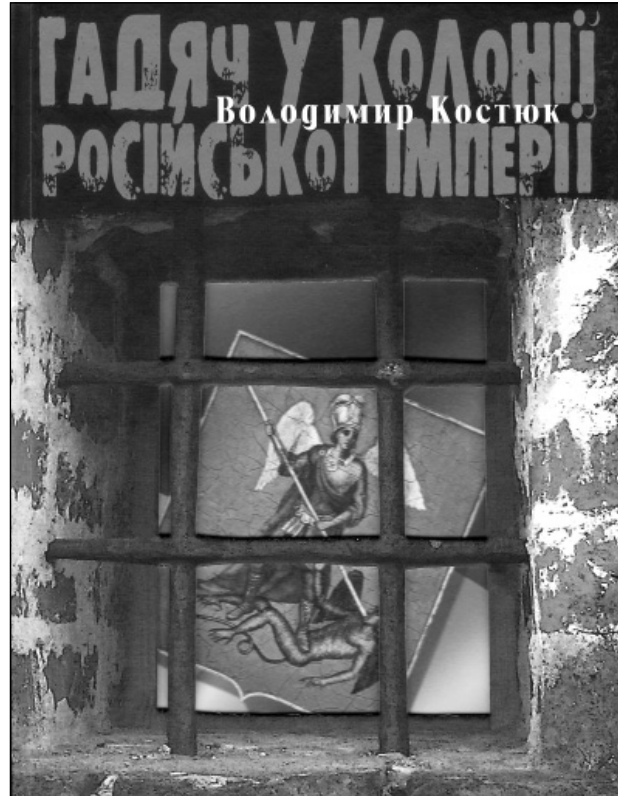
місто і його околиці. У цілому книга наснажує читача патріотичним духом, енергією любові до рідного краю.

Четверта розвідка про Гадяч – «**Гадяч у колонії Російської імперії**» (2015) – вийшла з-під пера Володимира Костюка після історично-зламних подій Революції Гідності й у самому розпалі «гібридної» російсько-української війни. Безумовно, писати її в такій ситуації було непросто, але тема, яку взяв був донести читачам краєзнавець, особливо резонує із трагічним сьогоденням, зриваючи давню полуду з очей наївних ошуканців-одноплемінників стосовно «добрих намірів» нашого східного сусіда (і це зобов'язувало науковця творити!).

У гостропубліцистичній передмові до видання – «Від автора про наболіле» – гнівно скидається фальшиво-привабна машкара з «усієї історії взаємовідносин між українцями і росіянами» й резонно акцентується, що так звані «старші брати» постійно демонструють лише схильність «до завоювання всього чужого», вони «отруєні імперським вірусом» і, можливо, «назавжди приречені жити у кремлівському смороді, погрожуючи усьому світові своєю атомною зброєю» [4, с. 11]. Спираючись на умовиводи багатьох світових діячів та висловлюючи власні розміркування щодо агресивного поведіння й аморальності Московщини-колонізатора, Володимир Костюк наголошує: «Росія – це одвічний ворог України і всього українського: вона за жодних умов, за жодних обставин не змириться з тим, що українці є також людьми, що вони мають таке ж саме право на свою самобутню мову, культуру, традицію, церкву. Росія – це хижак, який постійно потребує крові й сліз поневолених ним народів. <...> Уся історія існування України в якості колонії Росії, а потім – в СРСР під владою Кремля, – це історія катувань, заборон, фальшивих тез, які вбивалися в голови як українців, так і росіян. Це – історія геноциду, жорстоких репресій, тотальної русифікації, гоніння на все українське, осквернення наших національних героїв та возвеличення наших найбільших кривдників» [4, с. 13].

Автор свідомо підводить читача до висновку, що, від 1991 року розбудовуючи власну державну незалежність, ми, українці, сьогодні закономірно постали перед необхідністю збройно відстоювати свій самостійницький вибір, адже імперія і травмована нею людська свідомість «без крові» не відпускають. Утім йому важливо наголосити й на тому, що шлях нашого народу до свободи й державності насправді значно довший – він триває вже кілька століть і, описаний у цій книзі, зможе стати для сучасників – нового покоління героїчних борців із підлим загарбником – орієнтиром, досвідом, наукою. Першою ж – засадничою – тезою мудрого автора-патріота на цій хресній дорозі до визволення є така: «...нам і нашим нащадкам треба завжди пам'ятати головне, і ніколи цього не забувати: **ми**

і москалі – етнічно, культурно, цивілізаційно та духовно відмінні, наші долі – різні, а наші кровні узи – криваві» [4, с. 13]. Далі у книзі на матеріалі минувшини рідного Гадяцького краю розповідається про те, як упродовж століть «утягували» до «руського міра» історичні козацькі землі кремлів-

ські очільники. Водночас реалізовується намір дослідника розвінчати перебулих і новочасних «українських гнид» – «діагностувати ті хвороби, якими хворіли колись наші земляки, і зробити від тих кровоточивих болячок і від кремлівської брехні міцне щеплення, аби ми ніколи більше так не страждали» [4, с. 13]. А отже, праця є і краєзнавчо-історичною розвідкою, і настановою щодо творення кращого майбутнього для України та її народу.

Традиційно для більшості видань Володимира Костюка художнє оформлення книги здійснив високоталановитий живописець, дизайнер, фотограф Костянтин Сачек, і це черговий надзвичайний успіх майстра. Знову глибоко вражає обкладинка, задумана як в'язничне вікно: в її оптичній середині вирублено ґрати, із-за яких проглядає зображений на внутрішній сторінці архистратиг Михаїл, котрий протиная списом демона-змія – зображення із герба міста Гадяча. Форзаци затоновано в кольори прапора України, на одному з них розміщено гриф Національної спілки краєзнавців України й палку авторську присвяту – «Присвячую землякам, гідним носити звання патріота України, які, виборюючи у нашого споконвічного ворога Росії свободу, зробили свій посильний внесок у здобут-

тя незалежності Української Держави». Скільки тих земляків ще поляже в жорстокому змаганні за вільну, щасливу Україну!.. А скільки їх уже поклато життя на страшних віражах історії!.. Більше про це дізнаємося з тексту, але вже до його початку автор – на семи аркушах фотоколяжів – візуально представляє нам своїх яскравих, миролюбних, відкритих, освічених, працьовитих, добросердних, творчих героїв. Такими постають вони з низки давніх світлин – родинних, дружніх, шкільних, службових тощо – культурно-громадських діячів, чиновників або і рядових мешканців Гадяцького краю. Гарно ілюстрований у виданні й розлогий текстовий масив: тут розміщено знімки карт, документів, марок, печаток, колишніх видів міста, ярмарків і споруд, зокрема культових, більшість із яких давно втрачені, та, звичайно ж, людей у різних життєвих сюжетах. Наприкінці книги знайдемо чималий список використаних джерел (на 115 позицій), який безумовно зацікавить істориків, краєзнавців, освітян та й інших культурних людей, небайдужих до своєї минувшини.

Нарис про колонізований Гадяч та адміністративно-територіально пов'язані з ним містечка й села – доволі об'ємний, адже викладає події за значний проміжок часу – від останніх десятиліть XVII століття до 1917 року. Це болюча розповідь про те, як українців заганяли в «московську стайню», в «тюрму народів», – одбираючи землю, вириваючи з національного лона найбільш обдарованих, знищуючи наймужніших і волелюбних, виселяючи громадян цілими селами на чужинні пустирища, формуючи з них військо для царських воєн, використовуючи на найважчих роботах в імперії тощо. Усе це кваліфікувалося як «реформи», котрими ліквідували залишки автономії України-Гетьманщини й упроваджували новочасне рабство. «Закріпачений український люд, – пише Володимир Костюк, – перетворили на темну й забиту масу, а невелику частину козацької старшини зрівняли у правах з російським дворянством і почали їх обмосковлювати. Зросійщені українські дворяни стали служити російському самодержавству, зраджуючи власний народ. Москалі стали насаджувати думку і творити історичні фальсифікації, згідно з якими український народ оголошувався частиною „великоросів”. Неприятливі умови історичного минулого, руйнація державності привели до економічного, культурного та національного занепаду підмосковської частини України» [4, с. 22]. Разом із тим автор із гідністю наголошує, що ніколи українці не мирилися із приниженням людини та нації імперією, а силою свого духа помітно вивисувалися над усіма царями-«реформаторами». Завдяки цьому Україна і збереглася.

Документально точно Володимир Костюк описує територію, склад, види занять, статки населення, земельні та виробничі відносини, характер

правління тощо спочатку в Гадяцькому полку, а потім у новоствореному Гадяцькому повіті, багато уваги приділяє духовним запитам місцевих мешканців, поступовому зведенню в місті й довкола нього церков, монастирів, навчальних закладів, промислових об'єктів. Мовиться про багаті роди Масюків, Марульових, Чарнишів та інших, котрі долучилися до інфраструктурної розбудови краю; про тих, хто приніс йому культурну славу, – поета і вчителя М. Макаревського, родину Драгоманових із таким їй високообдарованим пагінням, як М. Драгоманов, Олена Пчілка, Леся Українка, про гадяцькі стежки майбутніх братів-письменників Івана Білика й Панаса Мирного, Амвросія та Семена Метлинських, про зв'язок із цим краєм багатьох українських і російських діячів мистецтва, науки, освіти. Не оминає дослідник і громадсько-політичного життя Гадяччини, зокрема поширення тут на початку XX століття самостійницьких ідей Миколи Міхновського, формування студентських революційних осередків, численні селянські повстання, до яких долучилися понад 20 тисяч осіб у 192-х селах [4, с. 164]. У ярмі валуєвських та емських циркулярів, у крові розстріляних царськими солдатами бунтівників виснажена економічно й фізично «Україна не корилася, Україна боролася...» [4, с. 165], – пише Володимир Костюк. Помітну активізацію національного життя в Гадячі та загалом на Полтавщині на зламі XIX–XX століть він пов'язує з іменами М. Дмитрієва, Д. Донцова, І. Зарецького, П. Капельгородського, Г. Коваленка, М. Міхновського, С. Петлюри, Олени Пчілки, І. Стешенка, Є. Терлецького, П. Чижевського та багатьох інших борців за волю України, якими сьогодні можуть пишатися нащадки [4, с. 165–166]. Глибоко схиляється і перед меценатськими стараннями статечних краян, і перед духовними силами високих служителів церкви, які завжди пам'ятали своє коріння, навіть полишивши малу батьківщину, і в різний спосіб підтримували краян. Пройшовши Першу світову війну та кілька революцій, гадячани, як і вся велика Україна, у лютому 1917 року заявили про цілковиту готовність повернутися до свого повноцінного національно-державницького буття. Яскраве підтвердження цьому – факт, до якого повертає увагу читачів Володимир Костюк: «У березні 1917 року в Гадячі вперше всенародно вшанували пам'ять Т. Г. Шевченка; тоді жителі міста і навколишніх сіл, та навіть військові, вийшли з українськими національними блакитно-жовтими прапорами» [4, с. 206]. На жаль, страдна путь до такої омріяної України тягнулася ще надто довго й украй тернисто...

Сподіваємося, шановний автор надалі продовжить свій Гадяцький цикл прецікавих краєзнавчих розвідок, започаткований 10 років тому. Направду, вони багато вартують у наші дні, адже повертають людині батьківщину, а батьківщи-

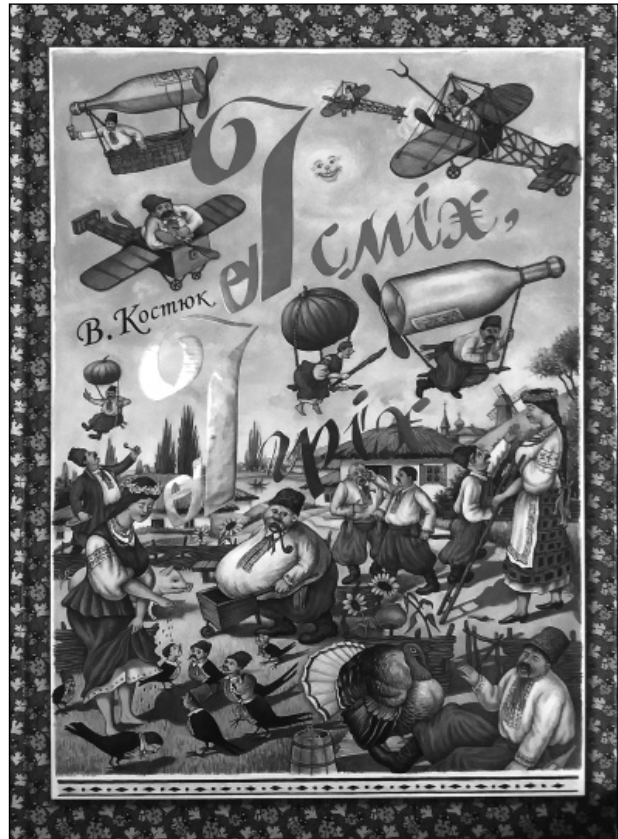
ні – людину, осяюючи їх зерном істини, кровного і законного права та обов'язку. Для цього зичимо невтомному дослідникові міцного здоров'я і невичерпного натхнення, а теми для фахової розробки його самі знайдуться.

Звичайно ж, не можемо не наголосити, що книжкова творчість Володимира Костюка не обмежується гадяцькою тематикою. Так, ще 2010 року він підготував до друку не менш унікальне, яскраве й патріотичне видання «І сміх, і гріх» – каталог ілюстрованих листівок фактично невідомого сьогодні українського маляра (графіка-примітивіста, карикатуриста) початку ХХ століття В. І. Гулака – примітного явища того часу й історії вітчизняної листівкової естетики, живопису та культури в цілому. Книга містить вступне слово автора; передмову «Творець мініатюри з посмішкою» знаного українського письменника Миколи Шудрі; подяку тим, хто долучився до її виходу у світ; основну репрезентаційно-викладову частину – дванадцять тематичних добірок здебільшого жартівливих листівок Василя Гулака; розвідку науковця Галини Наєнко про українську мову на цих артефактах; традиційний для видавничих проєктів Володимира Костюка бібліографічний супровід. Саму появу цього ошатного фоліанта присвячено дружині та донькам краєзнавця-колекціонера.

У передньому слові до книги автор із прикриттю констатує, що художній набуток вельми талановитого і плодовитого українського маляра Василя Гулака (ім'я та прізвище, можливо, не справжні) на сьогодні не зібраний і не вивчений, а про нього самого маємо вкрай небагато інформації. Відтак цю свою працю упорядник позиціонує як пошукову – це не просто «каталог листівок окремого художника, а радше монографія, присвячена дослідженню творчої спадщини художника-графіка, який працював здебільшого у жанрі художньої листівки» [2, с. 5].

Краєзнавець шкодує, що не має фахової дослідницької освіти й достатнього досвіду, які б чітко зорієнтували його в інформаційному полі та допомогли віднайти хоч якісь свідчення про особу митця, факти з його життєпису тощо. Втім проведена ним робота пересвідчує, що до своєї мети він ішов завзято, із ретельністю справжнього вченого: «Об'їздивши Київську, Полтавську, Черкаську, частину Кіровоградської і Херсонської областей, побувавши у понад сотні районних містечок, роздобувши сто двадцять вісім телефонних довідників і зробивши більше ніж півтисячі телефонних дзвінків усім на прізвище Гулак, я зрозумів – пошуки тільки розпочалися. Відтак були великі і малі села, в яких могли проживати нащадки роду Гулаків, зустрічі з краєзнавцями, музейними працівниками, художниками, колекціонерами, однофамільцями. Приблизно дві сотні листів – і так майже п'ять років, щоразу чіпляючись за бодай

якусь ідею-соломинку щодо відомостей про автора листівок. Записано сотні роздумів варіантів пошуку художника. Дуже хочеться, щоб на цьому етапі він не припинився, а був кимось продовжений, водночас я також маю намір не зупинитися на до-

сягнутому. Сподіваюся, що після виходу цієї книги хтось відізветься і допоможе встановити істину або виявить бажання пошукати одноосібно – я із задоволенням надам вичерпну інформацію своєї розвідки» [2, с. 7].

Отже, Василь Гулак і надалі залишається для нас загадкою. Відомо лише, що впродовж кількох років він активно співпрацював як карикатурист із низкою періодичних видань міста Києва – газетами «Киевская жизнь» (1906), «Киевская речь» (1906), «Киевская мысль» (1907–1908), а також друкувався в студентському літературно-сатиричному журналі «Гвоздь» Київського політехнічного інституту (1907). Науковець Є. Демченко вирізнила низку підписів художника, якими він супроводжував свої роботи [2, с. 10–11], а спостереження Володимира Костюка дозволили доповнити цей перелік ще двома. Краєзнавець розмірковує про можливий зв'язок митця з політехнічним інститутом (наприклад, він там навчався); замислюється, «чи вдалося йому вижити за радянських часів, чи пережив захоплення Києва більшовицькими військами Муравйова у 1918 р. і повалення українського уряду». Адже останні листівки, які вдалося авторам книги встановити, «вказують на те, що художник підтри-

мував Українську Народну Республіку, за що й міг скласти голову. Мало хто вижив би за слова, що надрукував В. Гулак на своїх листівках, а тепер – це слова Гімну України». «До речі, – робить примітку дослідник, – патріотичної української поштової листівки цього періоду, крім як у В. Гулака, більше не існувало» [2, с. 11]. Ще одне із припущень Володимира Костюка – ймовірна еміграція В. Гулака. У будь-якому разі після 1918 року ім'я його зникає з українського культурно-мистецького простору.

Відомо, що актуальні листівки-карикатури на побутову (залицання, подружнє життя, виховання дітей, пияцтво), соціальну (конфлікти, реформи, технічний прогрес), політичну (війна) тощо теми на початку ХХ століття були доволі популярними й активно тиражувалися друкарнями, котрі, зрозуміло, приохочували до цієї творчості художників, даючи їм можливість підробітку. У В. Гулака, як вважають сучасні мистецтвознавці, таких робіт близько 350 (мовлять і про понад 500). Це жартівливі тематичні серії «Десять заповідей молодим дівчатам»; «Десять заповідей нежонатим»; «Десять заповідей для жінок»; про женихання, подружнє життя і зраду, одвічне чоловіче-жіноче протистояння; про пияків; про нахаб-москалів; про воєнні чвари; про моральні хиби та погані звички; про літальні апарати; про основи (суто декларативних найчастіше) громадянських свобод; про Україну, її культуру, зокрема за мотивами творів Великого Кобзаря. Здебільшого це українськомовні листівки, які відображають реалії селянського побуту,

проте є і невелика кількість російськомовних із життя обивателя, чиновництва, актуальних політичних подій.

Листівки митця мають примітну стилістику, хоч і відображають у цілому стандарти народного лубка. На думку Миколи Шудрі, Василь Гулак упізнається за «особливою моделлю із неповторною зовнішністю – розфарбованим малюнком по туші, стилізованим під народну картинку з розгорнутими коментарями до малюнка». Письменник зацентровує і немалу вагу дотепного текстового супроводу до художнього матеріалу: «Часто ці підписи пояснюють не зміст малюнка, а розкривають його іронічну сутність. Із цією метою митець послуговується прислів'ями і приказками, уривками з народного гумору й окремими гумористичними висловами, схопленими із живих уст. Чимало текстівоч почерпнуто автором із літературних джерел, особливо з поетичних творів Т. Г. Шевченка, й народних пісень. Роботи відображали цікаву культуру, побут та багатство мови українців. <...> Поштівки не несуть негативу та мінору, радше оптимістичні з гарним фіналом і, крім розважальної мети, мають повчальний характер» [2, с. 14–15].

«Гортаючи сторінки цієї книги, – звертається у вступному слові Володимир Костюк до адресатів видання – науковців, знавців музейної справи, митців, колекціонерів і всіх, хто небайдужий до українського живопису, – Ви пересвідчитесь, що творчість В. Гулака – яскрава і неповторна віха в історії українського мистецтва початку ХХ сто-

ліття і художньої листівки як його окремого жанру. Національне забарвлення і життєрадісна сила творчості художника надають їй самобутності» [2, с. 4, 9]. І таке налаштування реципієнта, поділимо-власним враженням, сповна справджується.

Ще одним дивовижним «дитям» краєзнавця, значною мірою пов'язаним із містом його юності, є велике двомовне (українсько-англійське) ілюстроване видання «**Ікони медоносного краю / Icons of the mellifluent land**», випущене у світ 2012 року. Це книга-альбом одного іконографічного сюжету – про святих преподобних Саватія і Зосима, покровителів Соловецького монастиря, а в Україні – ще і бджільництва. Свою об'ємну, змістовну, естетично вивірену й натхненну працю автор-упорядник Володимир Костюк присвятив світлій пам'яті батька – Степана Кіндратовича Костюка (1926–1997), колись шанованого в Гадячі пасічника.

Композиційно книгу формують присвята, подяка помічникам, вступне авторське слово, три розділи основного викладу – «Дещо з історії українського бджільництва та традицій українських пасічників», «Коли і за яких обставин Зосима і Саватій стали святими та покровителями українського бджільництва», «Україна – країна шанування ікон», перекладна частина (передмова і розділи англійською), список ікон, представлених у праці (з наведенням параметрів їх опису; загалом 80 артефактів), список використаної літератури (на 66 позицій). Автором проекту і текстів є Володимир Костюк, загальна редакція належить Дмитрові Сте-

повику, літературне редагування здійснила Галина Наєнко, переклад – Вікторія Левченко, макетування й дизайн – Кость Сачек. Практично на кожній сторінці ліворуч (парній) у виданні розміщено текст, а пропорційно йому праворуч (на непарній) – репродукцію презентованої ікони. Загальним інформаційно-образним тлом цього пречудового фоліанта є світлини давніх бортів-дуплянок у природно-помісному старовинному антуражі, а його форзаци прикрашені золотисто-духмяними стиліниками і бджілками-трудівницями.

Оригінальність і надзвичайна цінність книги зумовлена її змістовою багатомірністю: тут і історія бджільництва в Україні, й іконографія, і віртуальна подорож крізь віки в Соловецький монастир на Далекій Півночі, і герменевтичне обстеження варіативного культурно-малярського мотиву, і критика ерзац-атеїзму, і велика практична краєзнавча робота з ретельною фіксацією всіх зроблених відкриттів, уважним описом артефактів, і чіпке студіювання наукового гіпертексту з метою пошуку необхідної інформації та відповідей або принаймні підказок щодо назрілих питань.

Дослідницькі цілі Володимира Костюка чітко окреслені в анотації: «...ми простежимо за шляхом, який пройшли святі чудотворці Зосима та Саватій – від своїх героїчних подвигів до вшанування і визнання за ними права бути захисниками і покровителями пасічників» [3, с. 4]. Тут-таки зауважується, що використані у виданні ікони – «з приватної колекції, зібраної автором на Полтавщині

в межах її традиційних кордонів Українського Лівобережжя», а бажаними для науковця читачами будуть якнайширші кола зацікавлених темою – і профільні фахівці, і аматори-початківці та молодь, аби лише з відкриттю до історії та культури України душею.

Відкриває книгу щемливе зізнання автора про його перший крок – несподіваний, неусвідомлений, як на 1960-ті роки, то і небезпечний – до колекціонування церковних реліквій: «Восени 1965 року мій сусід по кутку, дізнавшись, що я почав збирати монети та інші старожитності, йдучи на службу до війська, подарував мені, тоді ще третьокласнику, свою колекцію монет та ще старовинну ікону із зображенням двох святих на пасіці посеред вуликів. Що змусило його зробити цей вчинок – донині збагнути не можу, а може, з роками просто забув. Пам'ятаю, що звали його Сашко Дяченко. Після служби закінчив він медичний інститут, поїхав із рідного міста Гадяча, у вісімдесяті працював лікарем у місті Шостка, а потім виїхав до Лівану» [3, с. 6]. У дитинстві та юності Володі доводилося таїтися зі своїм скарбом навіть від близьких людей, адже тодішня політична система жорстоко боролася з «попівщиною», предметами культу, і виявлення їх у населення, крім вилучення самої речі, несло ще й різного роду покарання – до звільнення з роботи, виключення з навчального закладу тощо. Тому-то коротка родинна «презентація» ікони

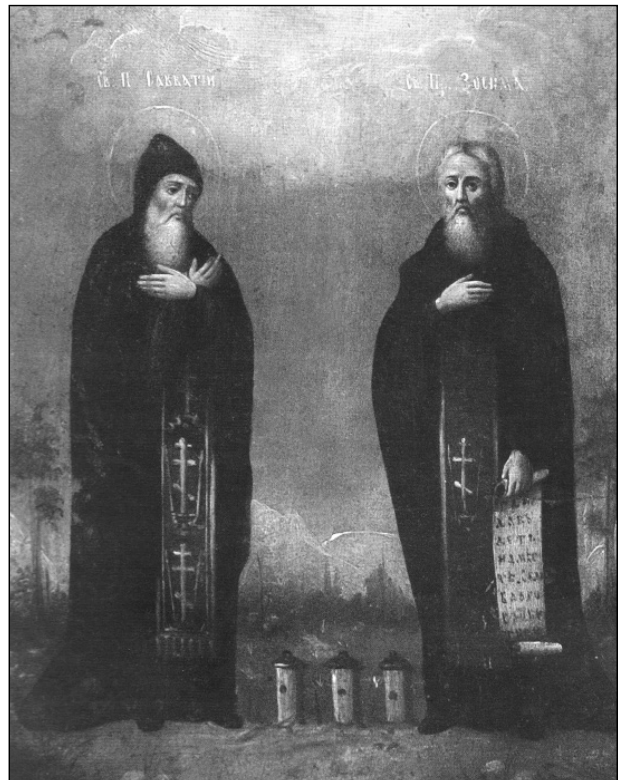
відбулася лише тоді, коли Володимир і сам відбув військову службу. Оразу ж її було знову добре заховано, оскільки у планах молодого чоловіка з'явився вступ до інституту... Проте старожитності поступово ставали все більшою любов'ю митця, інтерес до них спонукав його всіляко поглиблювати свої знання з цієї проблеми: відвідувати виставки, музеї, багато читати. І, звичайно ж, прагнулося віднайти самому давні й невмирущі реліквії, котрих так і не зумів знищити ідеологічний молох.

«Колекціонування дарує невичерпну можливість нового пізнання й пошуку, – мабуть, уперше так щиро говорить Володимир Костюк про цю справу у своїх працях. – Тримаючи в руках ікону, відчуваєш подих і запах історії, певний етап еволюції людських бажань. Адже ікони – це ще і прекрасний живописний образ, що дає духовну насолоду тому, хто дивиться на них. Це і розповідь про події неординарних, чудесних та унікальних для всього людства історій. Це особливий символ, який відображує минуле, теперішнє і майбутнє християнського світу. Це оберіг не лише будинку, помешкання, родини, а й кожної окремої душі. Мета колекціонера – це прагнення зберегти для нащадків глибинну історичну і духовну цінність експоната. Тому справжній колекціонер намагається дослідити ікону, визначити час її змалювання, якщо можливо, – встановити автора, міру його таланту. Реставрують ікони у професійних реставраторів, зберігають у спеціальних умовах, виставляють на виставках і музеях, пропагують свої колекції в різний спосіб. Саме життя доводить: збирачі й колекціонери українських старожитностей насамперед – це патріоти України» [3, с. 8]. Оразу ж зауважимо, що засвідчені в аналізованій книзі іконописні пам'ятки ретельно опрацьовані їхнім хранителем. Зокрема, встановлено, що з-поміж 80 репрезентованих культових артефактів 1 належить до XVII століття, 1 – до кінця XVII – початку XVIII, 4 – до XVIII, 3 – кінця XVIII – початку XIX, 1 – до середини XIX, 29 – до кінця XIX, 37 – до XIX (за неможливістю більш точного встановлення дати виготовлення), 3 – до початку XX, 1 – до XX століття. Це роботи розміром у межах від 7x8,5 до 41x68, 56x32 см, але переважно вони вписуються в формати другого-третього (менші) і третього-четвертого (більші) десятків. Основна маса з них (62) виконані олією (чи іншою технікою) на липовій дошці, 10 – олією на сосні, 3 – на дубі, поодинокі – на груші, кипарисі, папері (з літографією), бронзі (емаллю), металі. Експонати було віднайдено в Гадячі, у селах Бобрик, Броварки, Веприк, Лютенька, Максимівка, Римарівка, Розбишівка, Сари Гадяцького району, в деяких інших районах Полтавської області, у Кременчуці, Полтаві, а також у селах Київської, Сумської, Харківської, Черкаської, Чернігівської областей. Автори робіт установлені поодинокі, як-от вихованець Лаврської іконописної

майстерні Іван Сидорович Їжакевич [3, с. 177]. Це справді вишукана колекція надзвичайно потужної духовної енергетики.

А ще ж читача очікує солодке занурення в медову (у прямому розумінні) скарбівню рідного краю, відкриття для себе бортницького ремесла, ознайомлення з видатними знавцями цієї справи, центром якої справедливо вважається Гадяч із його науково-дослідницькими здобутками в галузі бджільництва. Також долучиться спраглий знання книголюб до повноцінного літературного розслідування з елементами середньовічної екзегетики (у стилі творів нашого сучасника Валерія Шевчука): полине на далекі Соловки в пошуках таємничого прочанина-богомаза, який, перебуваючи в холодній обителі, настільки засумував за любов'ю Україною, що запримітив на тамтешніх образах покровителів монастиря замість якихось елементів тла (віконниць абощо) сонячні вулики, запахи вони йому земним раєм, забриніли співучою бджілкою... Видно, доля зласкавилася над скитальцем, і судилося йому щасливе повернення додому. Так і народилася українська іконографічна традиція виписування святих Зосима і Саватія покровителями пасічникування. На жаль, злочинно усіяні українськими кистями імперсько-сталінські Соловки ніколи не були медом для мучеників-одноплемінників, а навпаки, як лютий монстр, вижирали найбагатшу кров із нашої Вітчизни... Такі страшні злами робить історія, коли люди підпадають під володарювання аморального деспота, покидька-безбожника. А отже, праця Володимира Костюка спонукає і до глибоких розмислів та правильних висновкувань із них.

У заголовку до статті ми назвали книги Володимира Костюка «ідеальними». Таке враження складається одразу, як тільки береш до рук ці ошатні, яскраві, майстерно змодельовані й на гарному, часто стилізованому під старовину папері видрукувані видання. Неймовірно задоволення несе й поринання у тло їхніх рядків – «чорне зерно на білому полі», у глибину авторового мислення й ту проблематику, яку він закликає читача пізнати. Тут уже естетичне замилювання присутньо доповнюється інтелектуальним збагаченням, радістю відкриття нового, цікавого та корисного. Й особливо втішно, коли помічаєш, що ти з автором, як сьогодні часто говорять, – «в одному дискурсі», тобто стрічаєш людину близьких переконань, чистих устремлінь, відкриваєш для себе особистість, якою можна захоплюватися. Щоправда, не приховуймо, інколи таки хочеться, як філологів і редакторів, виправити якісь помилки в тексті, поділити великі розділи на дрібніші, адже такий формат науково-популярного видання краще сприймається і легше засвоюється реципієнтом, щось відкорегувати в бібліографічних посиланнях. І тоді ідеальні книги

Святі чудотворці-великомученики Саватій і Зосим.
Ікона XIX ст. Липова дошка, олія, дві поперечні пруги,
21x28, м. Гадяч Полтавської області. Подарована
В. Костюкові 1965 року земляком О. Дяченком.
Фоторепродукція взята з видання
«Ікони медоносного краю» (2012)

стали б ще ідеальнішими, бо, як відомо, немає меж досконалості. Думаємо, шановний автор зважить на це у своїх майбутніх зустрічах з удячною аудиторією читачів. А вони обов'язково мусять відбутися, бо ім'я Володимира Костюка тепер уже поміж найцікавіших, найавторитетніших, найшанованіших літераторів-краєзнавців Полтавщини.

Література

1. Костюк В. Гадяч у старовинній листівці (Книга перша) / Володимир Костюк. – К. : «КВІЦ», 2007. – 96 с. : іл.
2. Костюк В. «І сміх, і гріх». Каталог художніх поштових листівок художника В. Гулака з приватного зібрання автора / Володимир Костюк. – К. : ТОВ «Майстерня книги», 2010. – 192 с. : іл.
3. Костюк В. Ікони медоносного краю / Icons of the mellifluent land / Володимир Костюк. – К. : Майстер книг, 2012. – 186 с. : іл.
4. Костюк В. С. Гадяч у колонії Російської імперії (Книга четверта) / Володимир Костюк. – К. : Майстер книг, 2015. – 218 с. : іл.
5. Костюк В. С. Гадяч – Гетьманська столиця та незагоєні рани України (Книга третя) / Володимир Костюк. – К. : КВІЦ, 2013. – 150 с. : іл.
6. Костюк В. С. Гадяч. Краєзнавчі розвідки (Книга друга) / Володимир Костюк. – К. : КВІЦ, 2010. – 96 с. : іл.